

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „АНГЛИЙСКА ФИЛОЛОГИЯ“

Мария Иванова Анастасова

**АНАЛИТИЧНИТЕ КОНСТРУКЦИИ С ГЛАГОЛИТЕ
СЪМ И ИМАМ И МИНАЛО ПРИЧАСТИЕ
В СТАРОАНГЛИЙСКИ И В СТАРОБЪЛГАРСКИ**

АВТОРЕФЕРАТ

за придобиване на образователна и научна степен „доктор“

Област на висше образование: 2 Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1 Филология

Докторска програма: Германски езици: английски език

Научен ръководител:

доц. д-р Антоанета Стефанова Джелъова

Пловдив
2022

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на разширено заседание на катедра „Английска филология“ при Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ на 04.07.2022 г.

Научно жури:

Проф. д. ф. н. Вера Тервел Маровска

Проф. д. ф. н. Марияна Петрова Цибранска-Костова

Проф. д-р Елка Петрова Мирчева

Доц. д-р Яна Валентинова Чанкова

Доц. д-р Божил Петров Христов

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 27.09.2022 г. от 13.00 ч. в зала „Компас“ на ПУ „Паисий Хилендарски“, Ректорат, ул. „Цар Асен“ № 24, Пловдив.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в университетската библиотека, Ректорат, ул. „Цар Асен“ № 24.

УВОД

Преводите на богослужбни текстове са една от възможностите за изучаване на граматични явления в съпоставителен и типологичен план – научно поле, което не е достатъчно разработено.

Езикът на първите писмени преводи на библейски текстове, използвани в богослужението, кодифицира езиковата норма на много народи, които дотогава не са имали книжина. Той представя граматиката и лексиката в най-ранния им период. Дава възможност за пространни лингвистични изследвания – текстологични, граматични.

Предмет на наблюдение в дисертационния труд са аналитичните конструкции *съм + минало причастие* и *имам + минало причастие* в съпоставителен план между староанглийски и старобългарски език.

Източници. Разработен е корпус въз основа на материал, експериран от староанглийските Уесекски евангелия и от старобългарското Мариинско евангелие. Уесекските евангелия са първият текст, който не е интерлинеарна глоса на латинския. Те са написани на западносаксонски диалект, с който се поставя началото на нормативния език, в периода до нашествието на норманите (1066 г.). Мариинското евангелие (X – XI в.) е най-близо до езиковия архетип (Алексеев (ред.) 2005: 4). То показва както много старинни черти, така и различни иновации. Използвани са основно текстовете на Матей, но също и данни и от други текстове от същия период, посочени в речници и в теоретични разработки по поставения проблем. При съпоставката между еднакви староанглийски и старобългарски текстове на места имаме предвид и гръцките и латинските преводи.

Обект на изследване са формата и съдържанието на аналитичните конструкции от типа *съм + минало причастие* и *имам + минало причастие* в съпоставителен план.

Целта е да се изведат общотипологичните и специфичните характеристики на разглежданите аналитични структури, както и граматичните категории, които те представят.

Теоретични постановки:

1. Глаголите *съм* и *имам* са от атрактора на езиковата система, която е комплексна и саморазвиваща се. Елементите от атрактора са начало и център на самоорганизацията на системата. Като част от системния атрактор глаголите *съм* и *имам* са от най-устойчивите и с най-значими функции в конкретния език. Чрез елементите от атрактора се осъществяват едновременно приемствеността и иновациите в езиковите системи. Елементите на атрактора формират минисистема. Той „задава допустимите възможности в поведението на системата и развитието на самата система. Той определя степента на свобода на системата, границите ѝ за изменение при запазване на нейната собствена идентичност, т. е. нейното фазово пространство“ (Джелъова 2015: 55). Централни за всяка система са атракторът и ядрото. Ядрото

е устойчивата микросистема, съдържаща минималния лексикален фонд, проекция на основните представи на човека. Глаголите *съм* и *имам* са едновременно от атрактора и от ядрото на езика (вж. Джелъова 2015: 55).

2. Като сложна саморазвиваща се система всеки отделен естествен човешки език в даден период от своето битие съвместява явления с различна хронология и от различни съдържателни (активен, номинативен, ергативен, класен) и формални (флективен, аглутинативен, инкорпоративен, изолиращ) типове при доминирането на някой от тях. Суплетивизмът на глагола *съм*, посесивното изразяване на предикацията, липсата на залогова диференциация при причастията са проекция на активнотипологичното минало на ие. праезик. Появата на глагола *имам* и развитието на залог и опозицията преходност – непреходност при глаголите пък са характерни за номинативния езиков тип. По отношение на формалната типология и в старобългарския, и в староанглийския доминира флективният тип с основните му черти: морфологично значими редувания на гласните в корена и суфиксите, използване на нулеви афикси и нулеви флексии, омосемия – наличие на различни типове словоизменителни модели при една и съща част на речта, които са наследени от различни етапи в развитието на езика, взаимодействие на фонетично и морфологично обусловени процеси, установяващи кумулация и фузия при синтетичните словоформи.

3. Независимо от различните си типологични черти двата глагола *съм* и *имам* следват характерните за атракторните елементи особености – употребяват се самостоятелно с определено лексикално значение и като спомагателни в различни конструкции; те са взаимно заменяеми и в самостоятелната си употреба, и в аналитичните конструкции.

4. За наблюденията на специфичните особености на отделни езици най-подходящи са хибридни словоформи като причастията, които обединяват характеристиките на универсалните класове на глагола и на името.

5. В разглежданите аналитични конструкции са съединени компонентите, поддържащи устойчивостта на системата – глаголите *съм* и *имам*, и компонентите, които се подлагат на най-съществени иновации – хибридните причастия, в случая миналото причастие.

6. Опираме се на категорията *свързване*. Наблюдаваме формалното и семантичното свързване на компонентите на изследваните аналитични конструкции. В семантичен план то се търси при образуването на причастията от различни класове глаголи, в съчетаването на глаголите *съм* и *имам* с различни класове съществителни за уточняване на типологичните, лексикалните и граматичните им характеристики, а във формален като промяна в окончанията при изразяването на граматичните категории род, число, падеж на причастията и промени в словореда.

7. Появата и развитието на определени аналитични конструкции е отражение на развитието и съществуването на дадена морфологична категория или на появата на нова категория със съответните грамеми.

8. Подходящ за изследване на типологичните и специфичните черти на определено езиково явление е пословният семантично точен превод на религиозни текстове, тъй като основната му цел е максимално точно предаване на смисъла. При преводите на един и същи текст се наблюдава както съществуването на определени установени модели (грам. калки), резултат от междуезикови взаимодействия, така и възникването на специфични за конкретен език явления, плод на собственото му развитие.

Задачи: Съобразно теоретичните концепции е необходимо:

1. Да направим лексикална и граматична характеристика на глаголите *съм* и *имам* в староанглийски и в старобългарски;
2. Да направим характеристика на причастията като езиков клас и на причастията в староанглийски и в старобългарски;
3. Да изследваме аналитичните конструкции *съм + минало причастие* в староанглийски и в старобългарски и *имам + минало причастие* в староанглийски и в старобългарски, като имаме предвид и теоретичните достижения по поставения проблем;
4. Да коментираме основните теоретични концепции за това коя граматична категория изразяват разглежданите староанглийски и старобългарски аналитични конструкции със *съм* и *имам* и *минало причастие*;
5. Да анализираме езиковите взаимодействия и появата на иновации при реализирането на проучваните аналитични конструкции;
6. Да представим общотипологичните и специфичните характеристики на аналитичните конструкции при съпоставката на староанглийските и на старобългарските им прояви.

Метод: С оглед на поставените задачи в нашето съпоставително изследване използваме панхронен (синхронно-диахронен) синергетичен подход. Чрез него най-добре могат да бъдат *наблюдавани, анализирани и систематизирани* аналитичните конструкции с глаголите *съм* и *имам* и *минали причастия* в целостта на сложните саморазвиващи се комплексни системи на отделни естествени човешки езици.

ГЛАГОЛИТЕ *СЪМ* И *ИМАМ*

Паралелни лексикални и граматични съпоставки между глагола *съм* в староанглийски и в старобългарски и *имам* в староанглийски и в старобългарски проследяват приликите и разликите между изследваните атракторно-ядрени глаголи.

Глаголът *съм*

Според Е. Бенвенист глаголът *съм* съществува като две отделни лексеми с различни функции – глагол *връзка (копула)* и *пълнозначен* глагол (Бенвенист 1974: 203).

Във функция на копула глаголът с корен **es* е изразявал тъждество между носител и признак. В тази му функция са възможни следните варианти – да бъде пропуснат или да бъде изразен (Бенвенист 1974: 205). За изразяване на тъждество обаче може да се употребява глаголна лексема, различна от лексемата за *съществуване* (Бенвенист 1974: 208 – 209).

В повечето ие. езици един и същи глагол се използва и за означаване на съществуване, и като глагол връзка за изразяване на тъждество. Интересна особеност е, че глаголът има суплетивна парадигма, която обединява два първоначално различни глагола.

При суплетивизма, характерен за активния ие. праезик, се противопоставят наименования на активни денотати и наименования на неактивни денотати. Същото противопоставяне се наблюдава и при наименованията на техните динамични признаци. Семантичната доминанта *активност – неактивност* се проявява на всички езикови равнища – лексикално (суплетивизъм), морфологично (различни типове окончания), синтактично (различни типове изречения).

Вероятно коренът **bhV* (*V* – вокал) е означавал *съществуването на активен денотат и характерните негови признаци*, а коренът **es* – *съществуването на какъвто и да е денотат и неговите признаци*. Глаголният корен **bhV* е бил пълнозначен, а коренът **es* – и пълнозначен, и копула.

При линейно – нелинейното световъзприемане коренът **bhV* е представител на линейния модел с идеята за дискретност, насоченост, промяна в състоянието, нарастване като определеност във времето и в пространството, а коренът **es* – на нелинейния модел с идеята за тъждество, устойчивост, непрекъснатост и неопределеност във времето и в пространството (вж. Джелилова 2015: 128 – 129). Двата корена се обединяват въз основа на общото им свойство за изразяване на *съществуване*.

Глаголът съм в староанглийския език

В староанглийски има две парадигми за сегашно време на глагола *съм*: едната е наследник на праиндоевропейския корен **h₁es-*, а другата на корена **bhV-* (представен от *bēon* в староанглийски). Важно е да отбележим, че макар повечето автори да описват формите *eom*, *eart* и т. н. като сегашна парадигма на инфинитива *wesan*, те всъщност са наследници на праиндоевропейския корен **h₁es-*. Инфинитивът и формите за минало време са се образували от корена **h₂wes-*.

Формите на *bēon* са влезли в спреженията на останалите западногермански езици, но само в староанглийски са се развили като отделна паралелна парадигма.

Двата корена имат функционална диференциация в староанглийски: формите с немаркирания корен **s* означават действие в настоящето, а тези с маркирания корен **b* – обичайни действия, а понякога и бъдещи събития (вж. Кембъл 1991: 350 – 351 и Вишер 2008: 217 – 218). Килпийо отбелязва,

че с изключение на употребата на *bēon* в пасивни конструкции във всички останали случаи при него е отстранено значението ‘тук и сега’ (Килпийо 1993: 111).

Според Килпийо една от преобладаващите функции на глагола *be* като спомагателен от древността до наши дни е участието му в пасивни конструкции и че тази употреба би могла да обясни отчасти заместването на *be* с *have* в останалите сложни глаголни форми (Килпийо 1997: 115).

Глагол, който няма да разглеждаме подробно, но често се използва като синоним на *bēon/wesan*, е *weorþan* ‘ставам, случвам се’.

Глаголът *съм* в староанглийски може да има следните значения:

- 1) Съм, съществувам;
- 2) Намирам се, оказвам се някъде, пребивавам, живея;
- 3) Налице съм, има (ме) – в тази употреба *съм* е синоним на *имам*;
- 4) Ставам, случвам се, извършвам се, настъпвам;
- 5) Произхождам, родом съм отнякъде;
- 6) Принадлежа, притежание съм на някого;
- 7) За означаване на време, срок – подобна употреба се наблюдава и при глагола *имам*.

Грамматичните функции на глагола *съм* в староанглийски включват участието му в:

1. Съставно именно сказуемо;
2. Комбинация със сегашно причастие на пълнозначен глагол;
3. Комбинация със склонен инфинитив;
4. Рамките на активни перфектни и плусквамперфектни конструкции в съчетание с минало причастие;
5. Пасивни аналитични конструкции – формите на *съм* се комбинират с причастие от транзитивен глагол. Приемаме, че формите *is + минало причастие* изразяват перфектно пасивно значение, *wæs + минало причастие* – значение на пасивен плусквамперфект, а *bið + минало причастие* – често на пасивен футурум екзактум.

Глаголът съм в старобългарския език

Глаголът *съм* в старобългарски също е суплетивен – от корена **es* се образува сегашно време, а от корените **bhū-*, **bē*, **bon-d* с *разширител d**, **bī* – инфинитив, имперфект, бъдеще време и условно наклонение (вж. Джелъова 2012: 152). Освен формите за сегашно време от корена **es* се образува и сегашното деятелно причастие *с-ы*. За разлика от него миналите деятелни причастия се образуват от корена **bhū* – *бѣ-вѣ* и *бѣ-л-ѣ*.

Старобългарският глагол *бѣти* има следните основни лексикални значения:

- 1) Съм, съществувам;
- 2) Намирам се, оказвам се някъде, пребивавам, живея;

- 3) Налице съм, има (ме) – глаголетъ влиза в синонимия с *има*;
- 4) Ставам, случвам се, извършвам се, настъпвам;
- 5) Произхождам, родом съм отнякъде;
- 6) Принадлежа, притежание съм на някого;
- 7) За означаване на време, срок – подобна употреба се наблюдава и при глагола *има*.

Глаголетъ вѣтн участва в образуването на различни граматични структури:

1. В съставно именно казуемо;
2. В комбинация със сегашно деятелно причастие;
3. В комбинация с инфинитив;
4. С минало деятелно II причастие при образуването на перфект, плусквамперфект, футурум екзактум и футурум екзактум претерити, както и в условното наклонение;
5. Със сегашни страдателни и минали страдателни причастия при образуването на пасивни аналитични конструкции.

Глаголетъ *има*

Между глаголите *съм* и *има* има следните прилики: 1) функционират като спомагателни и се използват за образуване на сложни глаголни форми; 2) нямат форма за страдателен залог; 3) имат общи значения *съществуване*, *състояние*, *притежание* и могат да се употребяват като синоними.

Най-съществената разлика между *съм* и *има* е, че *има* като пълнозначен глагол в деятелен залог може да управлява пряко допълнение. Според Е. Бенвенист *има* само формално изглежда като транзитивен глагол, но де факто не е такъв. Авторът го нарича *псевдотранзитивен*, тъй като при него действието не прехожда върху обекта и не го променя. *Има* не изразява никакъв процес (Бенвенист: 1974: 210 – 211).

А. Мейе пише, че глаголетъ *има* отсъства в повечето езици, а появата му в индоевропейските езици е късна (Мейе 1924: 9 – 13, цит. по Бенвенист 1974: 211). Основното значение на глагола е *посесивност*.

Споделяме изводите на Бенвенист (1974: 212), че:

- езиците, изразяващи притежание с помощта на конструкцията *mihi est* ‘на мене е’, сякаш преобладават над езици с отделен глагол като *habeo* ‘има’;
- предаването на притежание в езика е в посока от конструкции от типа *mihi est* към поява на посесивен глагол (като *habeo*);
- посесивните глаголи от типа на *habeo* са вторични, по-късни образувания, които имат ограничена сфера на разпространение.

И двата начина за представяне на посесивност – и с конструкции като *mihi est*, и с глаголи като *habere*, показват инактивност на *съм* и *има*.

Потвърждение, че глаголет *имам* трябва да се причисли към глаголите за състояние, има в готски. Глаголет *aih* 'имам' е от класа на претеритно-презентните глаголи, указващи субективни състояния, отношения, настроения, но не и действия. Всички претеритно-презентни глаголи в готски могат да бъдат перифразирани чрез *имам*: напр. *wait* 'имам информация' и т. н.

Принадлежността на глагола *have* към групата на статалните глаголи и невъзможността му да се използва в прогресиви приемаме за допълнителни доказателства, че глаголет *имам* изразява състояние, което няма ясно очертани начало, край и насоченост и не е ограничено във времето.

Според Бенвенист присъствието на глагола *имам* сред глаголите за състояние не само съответства на същността на понятието състояние, но и обяснява появата на *имам* при изразяването на субективни състояния в много езици – напр. 'изпитвам глад, студ и др.'. При нито една от употребите си *имам* не се отнася до обект, а винаги до субект (Бенвенист 1974: 214).

Глаголет имам в староанглийския език

Както в повечето индоевропейски езици, в староанглийски има няколко начина за изразяване на предикативно притежание:

- I. Чрез глагола *bēon/wesan* 'съм' и име в дат. п.;
- II. Чрез глагола *āgan*;
- III. Чрез глагола *habban*.

Habban е един от четирите глагола от Клас III на слабите глаголи. В староанглийски има следните основни лексикални значения:

- 1) Имам, притежавам;
- 2) Имам потомък/родственик/близък/съратник/господар и др.;
- 3) Нося, държа в ръце;
- 4) Водя със себе си, имам около себе си;
- 5) Трая, навършвам се (за време, възраст и под.);
- 6) Мисля някого за нещо;
- 7) В съчетание с абстрактно съществително име означава действието или състоянието, което се изразява със съществителното.

В староанглийски глаголет *имам* може да се използва:

1. Със или без граматичен обект (вкл. с партитивен род. п.);
2. В комбинация със склонен инфинитив. Конструкциите понякога имат модална отсянка от типа „имам намерение, предстои ми, трябва“ или „мога, в състояние съм“, а понякога се използват за изразяване просто на бъдещи действия;
3. Със склонени или несклонени минали причастия.

Тези форми означават резултата от действието, изразено чрез причастията. Те стават родоначалници на съвременните форми за (плюсquam)перфект. Отначало глаголет *имам* се е комбинирал предимно с причастия на транзитивни глаголи, а по-късно постепенно и на интранзитивните глаголи.

Глаголът *имам* в старобългарския език

В старобългарски са налице три начина за изразяване на предикативно притежание (Маканалън 2009: 131):

- I. *у + име в род. п. + съм*;
- II. конструкция с дат. п. + *съм*;
- III. с глагола *имам*.

Първите две конструкции се употребяват синонимно. Този тип изразяване на притежание е по-стар и предхожда появата на конструкциите с глагола *имам*. Моделът с дателен падеж присъства и в староанглийски.

Глаголът *имам* изразява следните лексикални значения:

- 1) *Имам, притежавам*;
- 2) *Имам потомък/родственик/близък/съратник/господар и под.*;
- 3) *Нося, държа в ръце*;
- 4) *Водя със себе си, имам около себе си*;
- 5) *Трая, навършвам, съм на (за време, възраст и под.)* – в това значение глаголът *имам* е синоним на *съм*;
- 6) *Мисля някого за нещо*;
- 7) В съчетание с абстрактно съществително означава действието или състоянието, изразявано със съществителното име.

От граматична гледна точка глаголът *имам* може да се появи:

1. Със или без граматичен обект;
2. В комбинация с инфинитив – образува описателни форми за бъдеще време, като *имам* често пази определени модални нотки – необходимост, възможност, намерение, желание и др.;
3. В комбинация с минало страдателно причастие – в старобългарски причастията обикновено е склонено, но комбинацията означава „резултата от действието, изразено чрез причастиято“ (Иванова-Мирчева (отг. ред.) 1999: 635).

Връзката между глаголите *съм* и *имам*

Като пълнозначни глаголи имат общи значения – *състояние*; *притежание*, *принадлежност* и могат да се употребяват като синоними;

Семантично *съм* е наследник на прастария неактивен тип глаголи, а *имам* е неопределен по отношение на своята *активност* – *неактивност*, покъсно трансформирана в *преходност* – *непреходност*. При *имам* се наблюдават особености и от активния, и от номинативния езиков тип. Изразява състояние, а не дейност. Той е псевдопреходен и няма страдателен залог.

Като спомагателни глаголи в аналитични структури *съм* и *имам* изразяват състояние и посесивност. Глаголът *съм* изразява и твърдение, а глаголът *имам* отделима и неотделима принадлежност. При отделима принадлежност *имам* може да управлява пряко допълнение.

ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПРИЧАСТИЯТА

Причастието е хибридно езиково явление, обединяващо свойствата на двете езикови универсалии – глагол и име. Глаголните му свойства се изразяват чрез граматичните категории *вид, залог, време, таксис* (в англ. *аспект*) и синтактичната връзка *управление*, а адективните – чрез категориите *род и падеж*. Обща глаголна и именна категория е категорията *число*.

В отделните езици причастията имат различен набор от глаголни и именни категории. В старобългарски и в староанглийски причастията имат само по две грамеми на категорията време – сегашно и минало. При наличие на категория залог в езика традиционно се разграничават деятелни и страдателни причастия. В старобългарски деятелните причастия са сегашно и две минали (мин. деят. I и мин. деят. II), а страдателните – сегашно и минало. Залогово неопределените причастия в староанглийски са сегашно и минало.

Двете минали деятелни причастия в старобългарски се различават по наличието на категорията падеж при минало деятелно I и по нейната липса при минало деятелно II причастие.

Причастията имат две основни функции – *атрибутивна* и *предикативна*. *Атрибутивното причастие* е със свойства на прилагателно и изпълнява функцията на определение – има регулирана позиция спрямо съществителното, което определя, и се съгласува с него по род, число и падеж.

Причастието, както и прилагателното, може да се субстантивира.

Предикативното причастие се употребява самостоятелно или се съчетава с финитен глагол. Финитният глагол може да е спомагателен или различен от спомагателните. В предикативна функция причастията изразяват различни грам. категории, от които универсални са *залог* и *време/таксис*.

В самостоятелна употреба са и причастията в характерните за древните езици *абсолютивни конструкции* – *Dativus Absolutus* в староанглийски и в старобългарски.

Относително самостоятелна е употребата на причестието и като сказуемно определение – след глаголи, различни от спомагателните.

Особено внимание заслужават аналитичните конструкции *съм + мин. причастие* с показател *d/t* и *en* в староанглийски и аналозите им в старобългарски, образувани също от глагол *съм* и причастие с показател *l, t* или *n*.

Освен със *съм* причастията с показатели *d/t* и *en* се съчетават и с посесивния глагол *имам*. Тогава причастията се съгласуват с допълнението. Редуцирането на именните категории род, падеж, число при причестието и промените в словоредата, демонстриращи промените в типа на свързването му, показват включването му в морфологична аналитична структура, при която единият от компонентите е с граматична флексия, а другият се стреми към форма с редуцирано изразяване на граматични категории.

Двата типа конструкции *съм + причастие* и *имам + причастие* се развиват в две от най-важните езикови категории – перфект и залог.

Миналото причастие в староанглийски език

Образуване. Английските минали причастия със суфиксите *-ed, -en, -t* възхождат към ие. праязык, където са били отглаголни прилагателни, недиференцирани по залог. О. Семерени отбелязва, че суфиксите **-to* и **-no* често са се използвали със значение за активност (Семерени 2002: 337 – 338).

Употреба. Миналото причастие се е скланяло като силно прилагателно, но се е образувало от минала глаголна основа, и затова трудно може да се определи дали то е глаголно прилагателно, или глагол с функции на прилагателно (Смит 2009: 84).

Според Калауей (1901: 142, цит. по Мичъл 1985: 413) адективните характеристики на староанглийското минало причастие са по-силни от тези на сегашното, тъй като сегашното може да приема допълнение, а миналото не. Причастията от интранзитивни глаголи поначало нямат допълнения, а тези от транзитивни глаголи са пасивни и по тази причина също не могат да приемат допълнение (Мичъл 1985: 413).

Миналите причастия в староанглийски имат следните функции:

1) Атрибутивна – често предхождат същ. име и се скланят, като се съгласуват с името, което поясняват, по род, число и падеж. Макар и рядко са и със степени за сравнение (Мичъл 1985: 413).

2) Субстантивирана – рядко отбелязвана и коментирана. Мичъл я нарича самостоятелна. Посочва я при причастието *gescoren* ‘възлюбен, обичан’ (Мичъл 1985: 414).

3) Предикативна – най-често в комбинация с *bēon/wesan, weorþan* и *habban*. Миналите причастия са се използвали предикативно (по-скоро апозитивно) и с глаголи за движение или със значение ‘стоя, лежа’, ‘изглеждам’, ‘продължавам’ (Мичъл 1985: 413).

Предикативната употреба на причастието трябва да бъде разделена на два подтипа – като сказуемно определение и в комбинация с глаголите *bēon/wesan, weorþan* и *habban* в аналитични конструкции с перфектно активно или перфектно пасивно значение.

В конструкцията *bēon/wesan + минало причастие* причастието може да е образувано от преходен или от непреходен глагол. Глаголът *съм* е в сегашно (форми от корена **es*) или в минало време. Сегашното спрежение на *bēon* пък има и значение на бъдеще време.

В аналитични конструкции от типа *bēon/wesan/weorþan + минало причастие*, особено в по-ранните текстове, миналото причастие се съгласува със субекта или обекта в зависимост от значението си – дали то е активно, или пасивно. По-късно, когато причастието е започнало да се приема за част от глаголният комплекс, то е спряло да се съгласува с имената в изречението.

В комбинация с име причастието може да влезе в състава на абсолютна конструкция (*Dativus Absolutus* – дателен самостоятелен).

Минали причастия в старобългарски език

В старобългарски съществуват 3 минали причастия. Миналото страдателно причастие се образува със същите форманти, с които и староанглийското минало причастие. Исторически то е по-старо, а миналото деятелно II причастие се смята за праславянска иновация. В ексцерпирания материал миналите страдателни причастия са преобладаващ функционален еквивалент на староанглийските минали причастия.

Минало страдателно причастие

Образуване. Както и миналите причастия в староанглийски, старобългарските минали страдателни причастия възхождат към праиндоевропейски прилагателни имена, образувани с помощта на *-to- и *-no-. Доминиращ показател за миналите страдателни причастия е *n* – слъшанъ, дръзновенъ. За по-стар се приема типът причастия с показател *t* – клатъ, внтъ, пожрътъ.

Някои глаголи могат да образуват минали причастия и с показател *t*, и с показател *n* – внтн (внтъ и вниъ) и др. (Славова 2017: 375).

Употреба. За разлика от деятелните причастия страдателните причастия нямат самостоятелна употреба освен в случаите на субстантивирание, елипса или участие в абсолютна конструкция.

Както и миналото причастие в староанглийски, миналото страдателно причастие в старобългарски има 3 основни *функции*:

1) Атрибутивна. Съчетава се със същ. име, с което се съгласува по род, число и падеж. Може да е и в сложна форма. На атрибутивно употребените стб. минали страдателни причастия в гръцки съответстват прилагателни. Често използваните атрибутивно минали страдателни причастия в Старобългарския речник (I – 1999 г., II – 2009 г.) са дадени като причастия-прилагателни – особено при наличие на отрицателната частица *не*.

2) Субстантивирана. Причастието най-често е в сложна форма, което от съвременна гледна точка се равнява на членувана форма.

3) Предикативна. Съчетанията на глагола *вѣтн* с миналото страдателно причастие в различните изследвания се разграничават на: съставно именно сказуемо и на аналитични структури за пасив. Като в съставно именно сказуемо се тълкуват миналите страдателни причастия, чиито съответствия в гръцки са прилагателни (вж. Хавранек 1963: 95).

Смятаме, че аналитичната структура *вѣтн* + *минало страдателно причастие* от преходен глагол изразява пасив, който ние приемаме за едната грамема на категорията перфект – *посъланъ есмь, нзгънанъ бждеть*.

Освен с глагола *съм* миналите страдателни причастия се съчетават и с глагола *имам*. В старобългарски няма аналитични конструкции *имам* + *мин. страд. прич.* В изречение с *имам* наличното мин. страд. причастие определя прякото допълнение на глагола и се съгласува с него по род, число, падеж.

Въпреки липсата на несъгласувано с допълнението причастие в старобългарски, наличието на примери в западнобългарските и тракийските диалекти (*имама дойдено* и др.) предполага, че в даден етап от развитието на българския такива аналитични конструкции са се появили и утвърдили, което се вижда и от обхвата им на разпространение и от запазването им до днес.

Когато причастието в конструкцията *имама + мин. страд. прич.* е от преходен глагол и е съгласувано с допълнението, то се възприема нееднозначно – атрибутивно, като определение към допълнението, и предикативно в аналитична конструкция, синонимна на сегашно резултативно време. Все пак сред учените надделява мнението, че тези конструкции представят начален етап на граматикализация на перфектни форми с *имама*. В същото време в гореспоменатите диалекти се откриват и форми от типа *имама + мин. страд. прич.* само в ср. р. ед. ч. от преходни и от непреходни глаголи, което се тълкува като сег. резултативно време. Ние смятаме, че тези структури са проява на категорията перфект, изразяваща състояние на глаголното лице.

Като староанглийското мин. причастие старобългарското мин. страд. причастие участва в *Dativus Absolutus*, където означава състояние.

Старобългарското миналото страдателно причастие прилича по начина си на образуване и по употребите си на староанглийското минало причастие. При двете причастия откриваме общи развойни тенденции.

Минало деятелно II причастие в старобългарски

А. Мейе смята, че причастието с показател *l* е било с предикативна функция. Й. Курилович приема, че „примарната стойност на индоевропейските отглаголни прилагателни със суфикс *-lъ (lo)* е била интранзитивно-пасивна, а транзитивната им стойност е по-късно явление“ (Курилович 1972, цит. по Джелъова 2000:82).

Образуване. Показателят *l* на мин. деят. II причастие характеризира и праславянските същ. имена от типа *nomina agentis* и *nomina instrumentalis*. Показателят *l* се открива и при имената от типа *nomina acti*, в които той означава „придобит от обект признак, който не може да се промени“ (Джелъова 2000: 79). Така общото между тези имена и мин. деят. II причастие е, че показателят *l* изразява средоточие и притежание на постоянен признак.

Употреба. Основната употреба на мин. деят. II причастие е предикативната – то се комбинира с глагола *вѣстн* и образува формите за перфект, плусквамперфект, футурум екзактум и условно наклонение.

Аtribuтивната употреба на мин. деят. II причастие е рядка. При нея причастието е от непреходни глаголи – *зърѣлѣ* и др. (Славова 2017: 352).

Преобладаващата предикативна употреба – аналитичните перфектни и плусквамперфектни форми, формите на футурум екзактум и условното наклонение, А. Давидов приема за новообразувания, възникнали на славянска почва (Давидов 1991: 299).

Повечето автори се фокусират върху възможността перфектът да изразява състояние или резултат, или и двете. Давидов не е изключение – според него перфектът изразява „състояние, което е налице в момента на говоренето и е резултат от извършено в миналото действие“ (Давидов 1991: 299). Смятаме, че резултативността не е инвариантното значение на перфекта (вж. Маровска 2005), които според нас, както и стария ие. перфект, означава състояние на глаголният субект, което е следствие на придобит от него признак от собствената му или от чужда активност. Придобитият от субекта признак е негова минала, настояща или бъдеща характеристика, което на граматично равнище е представено чрез плюсквамперфект (*в'бахъ внд'ѣн*), перфект (*прншьль ѿсмь*) или футурум екзактум (*роднн сѧ вждѣмъ*).

Другата аналитична конструкция, в която участва мин. деят. II причастие, е условното наклонение – *внмь пнсалъ, в'ухъ пнсалъ*, което тълкуваме като потенциална проява на присъщ на глаголното лице признак.

Очевидна е връзката между мин. страд. и мин. деят. II причастие. Двете причастия имат сходни функции: те участват в активните и пасивните варианти на едни и същи аналитични конструкции. Според нас е логично те да участват в изграждането на една и съща категория.

Минало причастие в староанглийски и еквивалентите му в старобългарски

Според нас миналите причастия в старобългарски и в староанглийски означават ***придобит непроменлив признак, твърдествен или неотделимо принадлежащ на своя носител***.

Миналите причастия, които се свързват с глаголите *съм* и *имам* в староанглийски и в старобългарски, имат еднакви показатели – в староанглийски *-(e)d, -t, -(e)n* и в старобългарски – *t, n*. В старобългарски освен посочените два показателя има и още един – показателя *l* (за мин. деят. II прич.).

АНАЛИТИЧНИ КОНСТРУКЦИИ *СЪМ* И *ИМАМ* + МИНАЛО ПРИЧАСТИЕ

Вече установихме, че *съм* и *имам* могат да влизат в синонимни отношения помежду си. Очевидна е и формалната прилика между аналитичните конструкции, в които те участват. Смятаме, че е наличен общотипологичен развой и че формите с активна перфектна семантика и пасивните форми трябва да се обединят в обща категория. Като основателни причини за обединяването им приемаме и семантичните прилики между тях – и перфектните активни, и пасивните конструкции означават признак, неотделимо принадлежащ на субекта. При активните форми признакът е в следствие от активност от страна на субекта (т.е. носителя на признака), а при пасивните – от дейност (в най-широк смисъл) отвън (в повечето случаи на друго лице).

Е. Бенвенист привежда примери от арменски, латински и гръцки, при които трудно може да се разграничи дали дадена конструкция е с активна или пасивна семантика (Бенвенист 1974: 218 – 221). Приведените от него разсъждения и примери също доказват връзката между активните перфектни форми и страдателните форми. Фактът, че сходни конструкции има и в други езици, говори за обща типология на перфектните форми.

Bēon/wesan + минало причастие при изразяване на (плюсквам)перфект

Миналото причастие образува форми за (плюсквам)перфект и с *bēon/wesan*, а по-рядко и с *weorþan*. Те образуват конструкции както с лични, така и с безлични и непреходни глаголи.

На конструкции *bēon/wesan* + *мин. прич.* се приписва различен статут. Мустаноя приема, че в тях *bēon/wesan* става спомагателен глагол за изразяване на (плюсквам)перфектно значение (Мустаноя 1960: 500 – 501). Луски също смята, че конструкции *bēon/wesan* + *мин. прич.* придобиват статут на аналитични (Луски 1922: 67), а Хофман разработва критерии, според които да се прецени дали причастието има адекватен, или глаголен статут (Хофман 1934: 15 – 16). Хофман все пак заключава, че *bēon/wesan* + *мин. прич.* не е аналитична конструкция, причастието е адекватно, а глаголят *bēon/wesan* няма статут на спомагателен (Хофман 1934: 46).

Мичъл е скептичен и не счита, че тази конструкция се граматикализира през който и да е период от развитието на английския език. Той пише, че *bēon/wesan* + *мин. прич.* приоритетно изразява състояние (Мичъл 1985: 304).

Според Е. Трогът и Дж. Смит скланянето на причастието доказва първоначалния му адекватен статут. Според Трогът през староанглийския период статутът на *bēon/wesan* + *мин. прич.* е поне частично преосмислен.

Фактът, че част от адекватните характеристики на причастието в тези конструкции са отпаднали през староанглийския период, се отбелязва и от Я. Чанкова (2014: 86). Авторът изтъква, че граматикализирането на модела с *habban* и минало причастие за изразяване на (плюсквам)перфектно значение вероятно е причината, поради която конструкции *bēon/wesan* + *мин. прич.* за изразяване на същото значение с интранзитивни глаголи сякаш остават в периферията на научните интереси (Чанкова 2014: 79). Не се обсъжда кога тези конструкции се граматикализират, може би защото някои учени смятат, че те въобще не стигат до този етап. Недостатъчно засегнат е и въпросът за връзката между активните конструкции *bēon/wesan* + *мин. прич.* и пасивните конструкции (пак там: 79).

В настоящия труд подкрепяме тезата, че активните и пасивните форми, образувани с *bēon/wesan* и минало причастие всъщност принадлежат към категорията на перфекта и че в двата разглеждани езика има активни и пасивни форми на перфект.

Bēon/wesan + минало причастие като пасивни форми

Глаголите *bēon*, *wesan* и *weorþan* се използват и в рамките на аналитичните конструкции за страдателен залог.

Страдателният залог в индоевропейския праезик е бил флективен, но както отбелязват доста автори, единственият остатък от подобна синтетична форма в староанглийски е *hatte* – ед. ч. и *hatton* – мн. ч. (Трогът 1992: 198).

Мичъл отчита, че предшественик на съвременните пасивни конструкции в староанглийски са конструкциите от типа *bēon/wesan/weorþan* + *минало причастие* (Мичъл 1985: 305).

Авторът разделя аналитичните пасивни форми според няколко критерия. На първо място те биват лични и нелични. Вторият принцип, според който разделя формите, е семантичен – дали те означават действие, или състояние. Третото деление е според природата на вършителя – той може да е лице и нелице, а също – експлицитно посочен или не (Мичъл 1985: 306).

Б. Мичъл предлага и обобщена парадигма на пасивните форми, която включва форми за: сег. вр. изявит. накл.; сег. вр. подчинит. накл.; императив; мин. вр. изявит. накл.; мин. вр. подчинит. накл.; несклонен инфинитив след прилагателно име; несклонен инфинитив след модални глаголи; акузативни и инфинитивни конструкции (Мичъл 1985: 307 – 309). Липсата на пасивни продължителни форми, пасивни перфектни форми, както и на съчетания на пасивни перфектни форми с модални глаголи авторът обяснява с отсъствието в староанглийски на причастия като *been* и *being*, а също и на граматикализирани продължителни „времена“ (Мичъл 1985: 309).

За пасивните перфектни форми тук предлагаме алтернативно обяснение. Смятаме, че при транзитивните глаголи има форми за активен и пасивен перфект и плусквамперфект и залоговата опозиция изглежда така: *hæfþ gedone* – *bip/ris gedone*; *hæfde gedone* – *wæs gedone*. Формите от типа *bip gedone* биха могли да изразяват и значение на пасивен футурум екзактум.

Спорен е въпросът за статута на причастията в пасивната конструкция. Според някои учени (напр. Мустаноя 1960: 440) в староанглийски причастията е предикативно прилагателно, но постепенно губи адективните си характеристики, а според други причастията още тогава носи и глаголни характеристики. Б. Мичъл заключава, че да се определи дали причастията е адективно, или не, е проблем, който вероятно няма решение, а и кой знае какво значение (Мичъл 1985: 315).

Няма съгласие дали в староанглийски има пасивни перфектни форми, или не. Някои автори (Фламе 1885: 39 и др.) класифицират като перфектни само формите със *съм* в сег. вр., а Вюлфинг (1888: & 405 – 406) цитира форми от типа *bēon/wesan* в мин. вр. + мин. прич. за форми за плусквамперфект. Б. Мичъл приема, че формално няма форми за пасивен (плусквам)перфект в староанглийски, но формите от типа *bēon/wesan* в сег. вр. + мин. прич. могат да изразяват и перфектно пасивно значение (Мичъл 1985: 233).

Както и при формите с активна семантика, и тук учените предполагат, че честото съгласуване на причастието говори за определителна, а не за глаголна функция на причастието. Налице са обаче и примери без съгласуване (Мичъл, Робинсън 2012: 104). Е. Трогът приема, че граматикализацията на аналитичния пасив е преминала през процеси на развитие, сходни на тези на перфекта – причастието (изначално предикативно прилагателно) постепенно става част от глаголното словосъчетание (Трогът 1992: 199).

Формите от типа *is gedone*, *wæs gedone* и *bip gedone* приемаме за пасивни форми на перфект, плусквамперфект и футурум екзактум. Това виждане базираме не само на формалните сходства между двата типа конструкции, но и на факта, че инвариантното значение на пасивните конструкции е сходно до вече предложеното за перфекта – и при двата типа конструкции има отношение на тъждество между граматичния субект и признака, изразен от причастието. Разликата между активния и пасивния перфект е, че при първия граматичният субект е носител на признак, придобит от собствена му активност, а при втория – на признак, придобит от външно въздействие.

Бѣѣтн + минало страдателно причастие

Комбинации от формите на глаголите бѣѣтн/бѣѣватн и минало страдателно причастие в ролята на перифрастична пасивна конструкция може да бъде открита още в най-ранните старобългарски писмени паметници.

Дори конструкциите бѣѣтн + *мин. страд. прич.*, които не представляват съставно именно сказуемо, Б. Хавранек не приема за граматикализиран пасив. Той по-скоро се солидаризира с Потевня, според когото тези комбинации все пак си остават съставни именни сказуеми (Хавранек 1963: 95). Хавранек допълва, че те не са определени точно по лексико-граматичната си принадлежност, по вид и по време. Тълкуванието му е подчинено на идеята за миналите страдателни причастия като стари отглаголни имена, които се вклиняват в системата на глагола и постепенно усвояват неговите категории. В синтактичен план авторът разглежда структурите със страдателни причастия като атрибутивни – определения на съществителни или в състава на именно сказуемо.

Б. Хавранек обръща внимание и на безличния пасив. Тези конструкции определя като пасивни в широк смисъл, защото те не се отнасят към глаголен субект. Причастията в тях са образувани от преходни и от непреходни глаголи, когато в значението им липсва идея за цел на действието (Хавранек 1963: 87 – 88).

В конструкциите бѣѣтн + *мин. страд. прич.* се появяват и причастия, възхождащи към възвратни глаголи – напр. *осклабленъ* от *осклабѣтн сѧ*.

Въпреки че Б. Хавранек посочва един потенциален пример за употреба на минало страдателно причастие от интранзитивен глагол с активна

семантика (что оубо прнсп'ѣнн лн в'ыхомиъ Слепч.), авторът приема, че слабото разпространение на такива форми в старобългарски и староруски хвърля сянка върху идеята за съществуването им още в праславянски. В същото време обаче те са широко застъпени в старочешки и старосърбохърватски и вероятно не става дума за новообразувана форма (Хавранек 1963: 85).

В тракийските говори се срещат конструкции *съм + мин. страд. прич.*, в които причастието е загубило залоговата си определеност на страдателно и значението на конструкцията е изравнено с това на активния перфект: *мѡже да е излѣзена* (Каяджик, Димотишко) и др. (Бояджиев 2012: 414).

Наличието на минали страдателни причастия с активна семантика в българските диалекти, както и примерите, представени от Хавранек (макар и единични) доказват, че все пак в езика е имало подобно явление. Примерите потвърждават и че причастия, образувани със суфиксите **-no* и **-to*, първоначално са били индиферентни спрямо диатезата.

Аналитичната конструкция с минало страдателно причастие може да се комбинира с модален или с фазисен глагол и да образува съставно глаголно сказуемо, което се наблюдава и в староанглийски.

В старобългарски се появяват комбинации от мин. страд. причастие и деятелно причастие на *б'ытн* – напр. *в'ыпрошенъ же б'ывъ...* Лк 17.20.

Б. Хавранек изтъква връзката между активните перфектни форми и формите от типа *съм + мин. страд. прич.* (Хавранек 1963: 88 – 90). Ив. Добрев приема *пос'ланъ естъ* и *пос'ланъ б'ѣ* за страдателно минало неопределено време и за страдателно отдавна минало време (т. е. перфект и плусквам-перфект) (Добрев 1991: 261). А.-М. Тотоманова също счита, че предикативните употреби на мин. деят. II и на мин. страд. причастие в конструкции *съм + причастие* сближават двата типа причастия (Тотоманова 2014: 77).

Като цяло приемаме, че представените разсъждения доказват убедително сходствата между староанглийските минали причастия и старобългарските минали страдателни причастия. Можем да обобщим, че въпросните причастия, както и конструкциите, в които участват, са в процес на граматикализация, а категориите залог и таксис (в староанглийски аспект) се установяват. Това положение е отражение на прехода на езиковата система – от активнотипологична без залог и без посесивен глагол *имам* към номинативнотипологична с изграждане на категорията залог и употреба на глагола *имам* не само като лексема, но и като граматично средство.

Б'ытн + минало деятелно II причастие

При описанието на перфекта и на неговите употреби фокусът е върху отликите му с аориста. А. Вайан се опитва дори да обясни преобладаващите засвидетелствани форми за перфект за 2 л. ед. ч. с омонимията при аористните форми за 2 и 3 л. ед. ч. В същото време авторът посочва и примери, в които аористните форми се използват свободно. Като семантична разлика

между аористните и перфектните форми се изтъква фактът, че с перфект се означава състояние в настоящето, което възниква като резултат от минало действие, а с аорист – действие, осъществено в миналото (Вайан 1952: 382).

П. Кузнецов тълкува разликата между аориста и перфекта като стилистична (Кузнецов 1961: 83). Ю. Маслов смята, че още в дописмения период започва процес на заличаване на специфичното значение на перфекта и в писмените паметници вече има примери за синонимни употреби на аорист и перфект (Маслов 1984: 39). М. Шевельова приема аориста за неопределен претерит, при който е била възможна употреба в пряка реч със значение на перфект (Шевельова 2009: 152).

За И. К. Бунина перфектът принадлежи към глаголните времена – той свързва минало действие с настоящия момент (Бунина 1959: 75, цит. по Тотоманова 2009: 169). А.-М. Тотоманова отбелязва, че резултативността е значението, приписвано най-често на перфекта (Тотоманова 2009: 169). Това значение според нея е причината българският перфектът да се запази и да не се превърне в обикновен претерит (Тотоманова 2009: 173 – 174). Т. Славова приема, че перфектът обозначава резултата/състоянието от минало действие в момента на говоренето, а не просто самото действие (Славова 2017: 357). А. Изотов също отчита, че при перфекта не е важно единствено действието, а и неговият резултат. За Изотов обаче формите на перфекта са по-близо до тези за сегашно време, отколкото до аористните (Изотов 2010: 81).

В. А. Плунгян и А. Ю. Урманчиева не приемат резултативността като основно значение на перфекта. Според тях *той има преди всичко характеризиращи и екзистенциални функции* (Плунгян, Урманчиева 2017: 50 – 51).

В. Маровска мисли, че с перфектните форми говорещото лице квалифицира глаголното лице като му приписва признака *придобит опит (компетентност)*. Перфектът има залогови разновидности и така опитността на глаголното лице може да се отнася към извършването или пък към получаването на действието (Маровска 2005: 227). Перфектните форми са деятелни, ако са образувани с минало свършено деятелно причастие, и страдателни, ако са образувани с минало страдателно причастие (пак там: 228).

Допускаме, че категорията перфект изразява *съществуването* на глаголния субект *като състояние*, което се описва чрез *присъщите му признаци, свойства и отношения*, в които влиза в определен етап от своето битие.

Идеята за съществуването като състояние предопределя употребата на глаголите *съм* и *имам*. Изразяването на придобития от глаголния субект признак става чрез *l*-причастие, ако признакът е резултат от активността на глаголния субект, или чрез причастията с показател *n* или *t*, ако за глаголното лице не е известно дали е проявило активност, или не, а признакът е резултат от външно въздействие. Това положение е характерно за славянските езици.

В старобългарската аналитична перфектна структура се разграничават две грамеми – активен перфект, образуван от *съм* + *l*-причастие, и пасивен

перфект, образуван от *съм* и причастие с показатели *n* или *t*. Старобългарската аналитична перфектна структура е в процес на утвърждаване. Слабата употреба на плусквамперфект и футурум екзактум и футурум екзактум претерити показва, че те са в началото на своето развитие в старобългарски.

Habban + минало причастие

Няма единно мнение за периода, в който в английския език се граматикализират формите за (плусквам)перфект с *имам*. Според някои това става още в староанглийски, а според други – през XII – XIII в. или XVI в. Има и мнения, че в староанглийския период конструкциите *habban* + *мин. прич.* са синтактични словосъчетания, станали аналитични конструкции по-късно.

Смята се, че формите за посесивен перфект произхождат от словосъчетания *habban* + *допълнение* + *минало причастие*. Първо причастието се е образувало само от транзитивни глаголи и е имало „адиективни характеристики“ (Чанкова 2014: 62). Предполага се, че в архетипа на днешния перфект причастието се е съгласувало с допълнението. Вероятно то е имало пасивна семантика и е изпълнявало обектно-предикативна функция. Причастието е можело и да е несъгласувано и да има по-скоро обстоятелствена функция. Приема се, че последният тип е бил решаващ в развитието на (плусквам)перфектните форми (Ярцева (ред.) 1977: 32, цит. по Чанкова 2014: 63).

Повечето автори, занимаващи се с конструкциите *habban* + *мин. прич.*, обръщат голямо внимание на формата на самото причастие – дали то е склонено, или не. Наличието или липсата на окончания се тълкуват като различни етапи на граматикализация.

Макар че подробно разглежда различните словоредни комбинации на глагола *имам*, причастието и допълнението, както и наличието и липсата на падежни окончания, Б. Мичъл смята, че склоненото причастие невинаги има адиективни функции, а несклоненото – глаголни. Позицията на причастието спрямо допълнението също не доказва адиективния или глаголния му статут (Мичъл 1985: 293 – 294). Б. Мичъл все пак се солидаризира с автори като Висер, според които формите за перфект се използват точно както съвременните чак след времето на Шекспир – т. е. не може да се говори за граматикализиран перфект с *имам* в староанглийски (Мичъл 1985: 298). Е. Трогът е на обратното мнение – преобладаващите несклонени причастия, както и употребите на *habban* с причастия от непреходни глаголи и с неакузативни причастия от преходни глаголи, свидетелстват, че *имам* е служел като спомагателен още през староанглийския период (Трогът 1992: 191).

Р. Хог смята, че словоредът на *имам*, причастието и допълнението не може да докаже убедително дали тези конструкции са граматикализирани, или не, тъй като в различните засвидетелствани модели оперират различни синтактични принципи (Хог 2002: 89 – 92). Авторът все пак предполага, че конструкцията е тръгнала по пътя на граматикализацията, тъй като се срещат комбинации от несклонени и склонени причастия.

Много автори считат, че в староанглийски адективните функции на причастието нерядко преобладават (вж. Трогът 1992: 191, Хог 2002: 79). Р. Хог приема, че успоредната употреба на склонени и несклонени форми може да се сметне за начален етап на промяна на функциите на причастието – от предимно такива на прилагателни към глаголни функции (Хог 2002: 79).

Няма съгласие и относно статута на *habban + мин. прич.* в староанглийски. Според някои автори (Бринтън 1988: 100 – 102 и др.) дори и найранните засвидетелствани примери на конструкцията са всъщност форми за перфект. Расторгуева пък мисли, че те стават същински (плюсquam)перфектни форми чак през XVII в. (Расторгуева 1983: 259 – 260, 269 – 271).

Повечето автори виждат сходни семантични модели на развитите на конструкциите. Висер предполага, че превръщането на *habban + мин. прич.* в перфект включва семантичната схема: ‘имам нещо в определено състояние’ → ‘състояние като резултат от предходно действие’ → ‘завършено действие’ (Висер 1973: 2189). Расторгуева предлага подобен модел, но с някои модификации (Расторгуева 1989: 269 – 270). Авторите приемат, че същите механизми са в действие и при граматикализацията на плюсquamперфектните форми (Чанкова 2014: 63 – 64).

Различни са и мнения за темповете на граматикализация на конструкциите от типа *habban + мин. прич.*: според повечето автори (вкл. и Б. Христов 2020: 35) при *habban + мин. прич.* постепенно статичното посесивно значение е изместено от динамично. Така конструкцията от типа *имам + допълнение + причастен комплемент към допълнението* става аналитична конструкция за изразяване на (плюсquam)перфектно значение. В същото време Лайтфут счита, че спомагателните глаголи (вкл. и *habban*) възникват внезапно и немотивирано чак през ранния новоанглийски (XVI в.) (Лайтфут 1979: 99). Я. Чанкова пък разглежда 12 представителни примера, които илюстрират различните степени на граматикализация на *habban + мин. прич.*, които се срещат в староанглийски (Чанкова 2014: 82 – 83). Анализът на автора показва, че конструкциите *habban + мин. прич.* често изразяват „конотации като ‘резултат от предходна ситуация’ и ‘предходност на една ситуация спрямо друга’”. Това предполага, че процесът на семантичната им диференциация е започнал (Чанкова 2014: 111).

Приемаме, че в староанглийския период, а и днес в езика се срещат няколко конструкции с глагола *имам* и минало причастие, представлящи различни етапи от граматикализацията на (плюсquam)перфектните форми. Всъщност при процеса на граматикализация е нормално да се запазят и изрази от предишни етапи на развитие на дадена езикова единица. Съгласни сме обаче с авторите, според които още в староанглийски има употреби на *habban + минало причастие*, които семантично много приличат на тези на (плюсquam)перфект.

Конструкции от типа *имам* + минало страдателно причастие в старобългарски и български

Смята се, че Вл. Георгиев пръв по-упорито повдига въпроса за възникване на нови форми за минало резултативно време с глагол *имам* и *минало страдателно причастие* (Георгиев 1985: 113). Всъщност те са разгледани още през 1932 г. А. Теодоров-Балан също представя *имам* + *мин. страд. прич.* като особена конструкция (вж. Теодоров-Балан 1940: 330, 1957: 26 – 27). Авторът отбелязва факта, че голяма част от българското диалектно землище си служи с подобни конструкции.

Вл. Георгиев приема формите *имам* + *мин. страд. прич.* за аналогични на старогръцкия и на латинския перфект, тъй като означават минали действия, чийто резултат е актуален в настоящето (Георгиев 1985: 122). Вижданията на автора търпят критики, основаващи се на собствените му разсъждения – глаголят *имам* често пази значението си (т.е. не е с функция на спомагателен), а причастието понякога е по-тясно свързано с допълнението, отколкото с *имам*. Георгиев обаче дава и примери, в които значението на глагола *имам* е избледняло и той е по-скоро спомагателен (Георгиев 1985: 122).

Има различни мнения за произхода на българските конструкции от типа *имам* + *мин. страд. прич.* Г. Попова предполага румънско влияние (Попова 1931: 490 – 501), Хавранек – романско влияние (Хавранек 1937: 76) и т. н. Единствен Л. Милетич подкрепя хипотезата за самостоятелно развитие (Милетич 1936: 206, цит. по Георгиев 1985: 125).

Т. Бояджиев отбелязва наличието на множество засвидетелствани примери на *имам* + *минало страдателно причастие* в Западна и Източна Тракия – напр. *йà ймах пьмук сèену* (Яйлагюн, Малгарско). Авторът смята, че тези конструкции са синонимни на формите за перфект, плусквамперфект и футурум екзактум, тъй като те „могат да означават както действие, така и резултат, който не е специално изразен морфологически“ (Бояджиев 2012: 412). В рамките на конструкцията *имам* е спомагателен глагол с редуцирано значение, а причастието е загубило залоговата си диференциация (Бояджиев 2012: 413). Фактът, че значението на цялата конструкция *имам* + *минало страдателно причастие* не е сбор от значенията на отделните компоненти, според Т. Бояджиев също доказва статута ѝ на аналитична форма.

От изследователите на старобългарския език конструкциите *имам* + *мин. страд. прич.* се коментират от К. Мирчев, Ив. Харалампиев и Д. Иванова-Мирчева. К. Мирчев твърди, че те не бива да се обособяват като отделно „време“, тъй като имат пасивна семантика и нито една граматика на старобългарския или на гръцкия език не ги отделя като особени форми. Авторът приема, че с *имам* писано се „изтъква притежание на резултата от извършена от друг дейност“. Въпреки че отбелязва, че в много от примерите на Вл. Георгиев подлогът на тези конструкции може и да не е вършител на действието и че това също доказва, че те не са граматикализирани, Мирчев все

пак допуска възможността те да са „преходни типове“ (Мирчев 1976: 313 – 315). Д. Иванова-Мирчева и Ив. Харалампиев приемат *имам + страд. прич.* като синоним на перфекта (Иванова-Мирчева, Харалампиев 1999: 140).

Б. Христов също отбелязва, че конструкциите *имам + мин. страд. прич.* не са граматикализирани (Христов 2020: 247). Според автора етапите на граматикализация на българските конструкции са същите, каквито са и в английски. Христов смята, че в книжовния български има още две стъпки, след които конструкцията *имам + мин. страд. прич.* би била напълно граматикализирана – тя трябва да се разпространи и сред непреходните глаголи и да се употребява и при неодушевени подлози (Христов 2020: 256).

Христов допуска, че възникването на тези конструкции може да е резултат от езиков контакт, но доказването на тази хипотеза емпирично би било доста трудно, тъй като формите от типа *имам + мин. страд. прич.* са разпръснати из цяла Европа. Авторът изтъква обаче, че съсредоточаването на подобни конструкции основно в Западна Европа подкрепя предположенията за западноевропейско и/или гръцко влияние (Христов 2020: 269 – 270).

В същото време форми за посесивен перфект съществуват и в арменски и староперсийски. Според нас присъствието на посесивен перфект освен в съвременните европейски езици и в арменски и староперсийски, които пазят много от чертите на индоевропейския праезик, по-скоро говори за общотипологични характеристики – вероятно всеки от съвременните индоевропейски езици притежава потенциала да развие и граматикализира както перфект с глагола *съм*, така и перфект с глагола *имам*.

В заключение уточняваме, че не твърдим, че в съвременния български език има напълно граматикализирани форми от типа *имам + мин. страд. прич.*, които са синонимни със славянския тип перфект (*съм + причастие на I*). По-скоро подкрепяме авторите, според които такива конструкции има и те са в даден етап от своята граматикализация. Освен това смятаме, че развитието на форми за посесивен перфект в английски и в български не е единствено и само под влияние на трети език/-ци. Възможността много от индоевропейските езици при определени благоприятни условия да се сдобият с подобни форми е по-скоро типологична особеност.

Аналитичните конструкции *съм + минало причастие* и *имам + минало причастие* в староанглийски и старобългарски

Една от общите тенденции при изучаването на формите за перфектно активно значение в староанглийски и в старобългарски е, че те се приемат за иновации за дадените езикови системи. Същото е мнението на повечето автори и за аналитичните пасивни форми.

Съгласни сме, че конструкциите от типа *съм + мин. прич.* и *имам + мин. прич.* може би не са се оформили напълно като граматични категории, но вярваме, че те все пак представляват аналитични конструкции.

Аналитичните структури разделяме на *морфологични* и *синтактични*. Разликата между двата вида е в типа *свързване*. В морфологичната аналитична структура има неделимо свързване, което се проявява като семантични и граматични ограничения при функционирането на двата компонента. При синтактичните аналитични структури свързването е свободно. Единият от компонентите е точно определена лексема или много ограничен кръг лексеми, а другият е с широка лексикална база и обикновено е представен от неизменяема форма (вж. Джелъова 2011 и Джелъова 2019: 51).

Като цяло смятаме, че в староанглийски и в старобългарски при аналитичните конструкции, включващи глаголите *съм* и *имам* и *минали причастия*, се наблюдава преход от синтактични аналитични структури към морфологични аналитични структури. Преходът се открива както по отношение на лексикалната база, от която се образуват причастията, така и по отношение на проявяващите се при тях глаголни и именни категории.

Предполагаме, че отначало са съществували само формите *съм* + *мин. прич.*, които са били залогово неопределени и са могли да изразяват и перфектно, и пасивно значение в зависимост от контекста. Доказателства за подобна хипотеза откриваме и в староанглийски, и в старобългарски: при форми като *wesan gewanod*, които могат да имат и активна, и пасивна семантика и при конструкциите *съм* + *прич. на -n/-t*, които изразяват активно перфектно значение в българските тракийски говори. Впоследствие поради тази омонимия се е наложило обособяване на формите с деятелно и страдателно значение – в английски чрез употреба на различни спомагателни глаголи, а в български – чрез залогово диференцирани причастия. Факт е обаче, че в българските диалекти откриваме употреби като *имам дойдено*, при които причастията с показател *и* е с активна семантика. Така можем да обобщим, че староанглийският и старобългарският проявяват типологични близости при изразяването на перфектно активно и перфектно пасивно значение.

В разглеждания корпус има интересни закономерности:

- в случаите, в които на аналитична конструкция в староанглийски съответства аналитична конструкция и в старобългарски, обикновено тя е от типа *съм* + *минало страдателно причастие*;
- комбинациите *имам* + *минало причастие* (независимо дали то е склонено, или несклонено) са количествено ограничени.

Представените доказателства и наблюдения доказват, от една страна, типологичните прилики между перфектните конструкции в староанглийски и в старобългарски, а от друга, необходимостта активните перфектни аналитични конструкции и пасивните аналитични конструкции да се разглеждат заедно. Второто твърдение е в съгласие с теоретичните концепции и на А. Вайан (1952: 387), Ив. Добрев (1982: 260 – 261) и В. Маровска (2005: 94).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След анализа на емпиричния материал и теоретичните постановки по темата за общотипологичните и специфични черти в развоя на конструкции-те, образувани от глаголите *съм* и/или *имам* и *минало причастие*, в несродните езици староанглийски и старобългарски можем да обобщим:

1. В двата езика посочените глаголи имат синонимни лексикални значения и еднакви функции. И двата глагола изразяват *съществуване* и *състояние* и *притежание*, застъпени в различна степен при всеки от тях.

2. В двата езика миналите причастия с показатели *n* (*en*), *d/t* (*ed*) означават *придобит от глаголния субект признак*.

3. И в двата езика миналите причастия (в български минало страдателно причастие) се комбинират и с глагола *съм*, и с глагола *имам*.

4. Инвариантното значение на конструкции със *съм* и *имам* и *минало причастие* в периода на най-старите писмени текстове на двата съпоставяни езика е *състояние на глаголния субект, който е носител на тъждествен с него и/или неотделимо принадлежащ му придобит признак*. Това инвариантно значение представя граматичната категория *перфект*. Категорията на перфекта включва всички суплетивни словоформи на глагола *съм* и/или *имам* и *минало причастие* – плусквамперфект, футурум екзактум и т. н.

5. За дефиниции на перфект, плусквамперфект и футурум екзактум приемаме тези на А. Джельова, които са за старобългарски (Джельова 2019: 159 – 162), но могат да се приложат и към староанглийски. Перфектът означава *признак, придобит и тъждествен със своя носител*. Плусквамперфектът изразява „проявен в минал момент [придобит – бел. моя – М. А.] признак“ на граматичния субект, а футурум екзактум – „бъдеща проява на признак“ на граматичния субект – подлог.

6. Комбинацията от форма на глагола *съм* и *минало причастие* се развива в посока от синтактична аналитична конструкция към морфологична аналитична конструкция, която замества стария синтетичен перфект.

7. И двата езика (всеки по свой начин) са разграничили формално активните от пасивните форми на конструкции от глаголи *съм* и *имам* и *минало причастие* – в староанглийски причастията са останали залогово неопределени и диференцирането на активните и пасивните перфектни форми е постигнато с помощта на различен спомагателен глагол, докато в старобългарски – и в двете конструкции се е запазил един и същи спомагателен глагол, но са се появили двойки причастия, които са залогово определени.

Изведените общотипологични и специфични черти на аналитичните конструкции със *съм* и *имам* и *минало причастие* са само началото на изключително перспективните изследвания на различни граматични явления в съпоставителен план между несродни езици, които се разглеждат в един и същи период и имат общ праезик.

БИБЛИОГРАФИЯ НА ЦИТИРАНАТА В АВТОРЕФЕРАТА ЛИТЕРАТУРА

- Алексеев (ред.) 2005:** Алексеев, А. А. *Евангелие от Матфея в славянской традиции*. Санкт-Петербург, 2005.
- Асенова 2002:** Асенова, П. *Балканско езиковедство*. Велико Търново: Фабер, 2002.
- Бенвенист 1974:** Бенвенист, Э. *Общая лингвистика*. Москва: Прогресс, 1974.
- Бояджиев 2012:** Бояджиев, Т. Аналитични форми с глагола *има* в тракийските говори. // *Книжовен език и диалекти*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012.
- Бунина 1959:** Бунина, И. К. *Система времен старославянского глагола*. Москва: Издательство академии наук СССР, 1959.
- Вайан 1952:** Вайан, А. *Руководство по старославянскому языку*. Москва, 1952.
- Висер 1973:** Visser, F. Th. *An Historical Syntax of the English Language. part 3. Syntactical Units with Two and with More Verbs*. Leiden: E. J. Brill, 1973.
- Вишер 2008:** Wischer, I. On the use of *beon* and *wesan* in Old English. // Lenker, U, J. Huber & R. Mailhammer (eds.). *English Historical Linguistics 2008*. Amsterdam: John Benjamins, 2008, pp. 217 – 236.
- Вюлфинг 1888:** Wülfing, J. E. *Darstellung Der Syntax In König Alfred's Übersetzung Von Gregor's Des Grossen Cura Pastoralis*. Inaugural-Dissertation. Bonn, 1888.
- Георгиев 1985:** Георгиев, Вл. *Проблеми на българския език*. София: БАН, 1985.
- Давидов 1991а:** Давидов, А. Минало неопределено време (перфект). // Дуриданов, Ив. (гл. ред.). *Грамматика на старобългарския език*. София: БАН, 1991, 299.
- Джелъова 2000:** Джелъова, А. За огледалото и отраженията в езика. // *Изворът на нарцис*. Сборник научни статии. Съставители: Ив. Русков и Мл. Влашки. Пловдив: изд. „Страница“, 2000.
- Джелъова 2011:** Джелъова, А. Липсата на граници в езика и формално-типологичните ѝ прояви при простите езикови знакове морфема и дума. // *Следите на словото. Юбилеен сборник в чест на проф. д.ф.н. Диана Иванова*. Пловдив: Контекст, 2011.
- Джелъова 2012:** Джелъова, А. Глагол *быть* – ядро языковой системы. // *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*, 2012, № 1.
- Джелъова 2015:** Джелъова, А. *Типологична характеристика на глаголно-именните словосъчетания с родителен и с дателен падеж в старобългарския книжовен език*. Дисертация. Пловдив, 2015.
- Джелъова 2019:** Джелъова, А. *Старобългарски език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2019.
- Добрев 1982:** Добрев, Ив. *Старобългарска граматика. Теория на основите*. София: Наука и изкуство, 1982.
- Добрев 1991:** Добрев, Ив. Вид на глагола и видови двойки. // Дуриданов, Ив. (гл. ред.). *Грамматика на старобългарския език*. София: БАН, 1991, 262 – 267.
- Иванова-Мирчева (отг. ред.) 1999:** Иванова-Мирчева, Д. *Старобългарски речник*. Том I. Отг. ред. Д. Иванова-Мирчева. София: Валентин Траянов, 1999.
- Иванова-Мирчева, Харалампиев 1999:** Мирчева, Д., И. Харалампиев. *История на българския език*. Велико Търново: Фабер, 1999.

- Изотов 2010:** Изотов, А. И. *Старославянский язык в сравнительно-историческом освещении. Учебное пособие.* Москва: Азбуковник, 2010.
- Калауей 1901:** Callaway, M. Jr. The Appositive Participle in Anglo-Saxon. // *PMLA*, 1901, Vol. 16, No. 2, 141 – 360.
- Кембъл 1991:** Campbell, A. *Old English Grammar.* Oxford: Clarendon Press, 1991.
- Килпийо 1993:** Kilpiö, M. Syntactic and Semantic Properties of the Present Indicative Forms of the Verb *to be* in Old English. // Rissanen, M., M. Kytö & M. Palander (eds.). *Early English in the Computer Age: Explorations through the Helsinki Corpus.* Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1993.
- Килпийо 1997:** Kilpiö, M. On the Forms and Functions of the Verb *to be* from Old to Modern English. In: Rissanen, M., M. Kytö & K. Heikkonen (eds.). // *English in Transition. Corpus-Based Studies in Linguistic Variation and Genre Styles.* Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1997.
- Кузнецов 1961:** Кузнецов, П. С. *Очерки по морфологии праславянского языка.* Москва: Академия наук СССР, 1961.
- Курилович 1972:** Kuryłowicz, J. Miejsce aspektu w systemie koniugacyjnym. // *Symbolae polonicae in honorem Stanislawi Jodlowski.* Wrocław: Ossolineum, 1972, 93 – 98.
- Лайтфут 1979:** Lightfoot, D. *Principles of Diachronic Syntax.* Cambridge, 1979.
- Луски 1922:** Lussy, G. F. The Verb Forms Circumscribed with the Perfect Participle in the Beowulf. // *Journal of English and Germanic Philology* 21. 1922, 32 – 69.
- Маканалън 2009:** McAnallen, J. Developments in Predicative Possession in the History of Slavic. // *Wiener Slawistischer Almanach*, Sonderband 74. München – Berlin – Wien, 2009, 131 – 142.
- Малецки 1935:** Małeckı, M. Cechy bałkańskie w językach Macedonii. // *Sprawozdania*, PAU, XL, 2, 1935, 25 – 27.
- Маровска 2005:** Маровска, В. *Новобългарският перфект – функционални метаморфози и теоретични предизвикателства.* София: Ромина, 2005.
- Маслов 1984:** Маслов, Ю. С. *Очерки по аспектологии.* Ленинград: Издательство Ленинградского Университета, 1984.
- Мейе 1924:** Meillet, A. Le développement du verbe «avoir». // *Antidoron: Festschrift J. Wackernagel.* Göttingen, 1924, 9 – 13.
- Милетич 1936:** Милетич, Л. *Македонски преглед*, год. 10. 1936.
- Мирчев 1976:** Мирчев, К. За съчетанията на глагол имам + минало страдателно причастие в български език. // Пашов, П., Р. Ницолова (съст.) *Помагало по морфология. Глагол.* София: Наука и изкуство, 1976.
- Мичъл 1985:** Mitchell, B. *Old English Syntax, Volume I: Concord, the Parts of Speech, and the Sentence.* Oxford: Clarendon Press, 1985.
- Мичъл, Робинсън 2012:** Mitchell, B., F. C. Robinson. *A Guide to Old English.* 8th Edition. Chichester: Wiley-Blackwell, 2012.
- Мустаноя 1960:** Mustanoja, T. F. *A Middle English Syntax.* Part 1. Helsinki: Société néophilologique, 1960.
- Плунгян, Урманчиева 2017:** Плунгян, В. А., А. Ю. Урманчиева. Перфект в старославянском: был ли он результативным? // *Slověne. International Journal of Slavic Studies.* Vol. 6, № 2. Москва: Московский педагогический государственный университет, 2017, с. 13 – 56.

- Попова 1931:** Попова, Г. Употреба на минало страдателно причастие с глагола „имам“ в българския език. // *Известия на семинара по славянска филология*, 1931, кн. 7, 490 – 501.
- Расторгуева 1983:** Rastorgueva, T. A. *A History of English*. Moscow: Vysshaja shkola (Высшая школа), 1983.
- Семерени 2002:** Семереньи, О. *Введение в сравнительное языкознание*. Москва: УРСС, 2002.
- Славова 2017:** Славова, Т. *Старобългарски език*. Университетски учебник. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2017.
- Смит 2009:** Smith, J. J. *Old English: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Теодоров-Балан 1940:** Теодоров-Балан, А. *Нова българска граматика*. София: Т. Ф. Чипев, 1940.
- Теодоров-Балан 1957:** Теодоров-Балан, А. Особит състав с глагола имам. // *Известия на института за български език*, 1957, кн. 5, 23 – 29.
- Тотоманова 2009:** Тотоманова, А.-М. Към историята на българската темпорална система. // *Из история на българския език. Сборник статии*. София: ПАМ Пъблишинг Къмпани ООД, 2009, с. 169 – 175.
- Тотоманова 2014:** Тотоманова, А.-М. Единството на българския книжовен и некнижовен език през X – XI век. // Попконстантинов, К., Тотоманова, А.-М. *Епохата на българския цар Самуил. Език и писменост*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2014, 79 – 173.
- Трогът 1992:** Traugott, E. Syntax. // Hogg, R. (ed.). *The Cambridge History of the English Language. Volume 1: The Beginnings to 1066*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, 168 – 289.
- Фламе 1885:** Flamme, J. *Syntax der Bückling Homilies. Doktorschrift*. Bonn, 1885.
- Хавранек 1937:** Havránek, V. *Genera verbi v slovanských jazycích*. Т. 2. Praha: Kr. Česká spol. nauk, 1937.
- Хавранек 1963:** Гавранек Б. Залог (Genera Verbi) в старославянском языке в сравнительном плане. // *Исследования по синтаксису старославянского языка*. Прага, 1963, 15 – 100.
- Хог 2002:** Hogg, R. *An Introduction to Old English*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2002.
- Хофман 1934:** Hoffmann, G. *Die Entwicklung des umschriebenen Perfektums im Altenglischen und Frühmittelenglischen*. Ph.D. Thesis. Universität Breslau, 1934.
- Христов 2020:** Hristov, V. *Grammaticalising the Perfect and Explanations of Language Change: Have- and Be-Perfects in the History and Structure of English and Bulgarian*. Leiden, Boston: Brill, 2020.
- Чанкова 2014:** Чанкова, Я. Развитие на категорията перфект в стандартния английски език. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2014.
- Шевельова 2009:** Шевелева, М. Н. «Согласование времен» в языке древнерусских летописей (к вопросу о формировании относительного употребления времен и косвенной речи в русском языке). // *Русский язык в научном освещении*, 2 (18), 2009, 144 – 174.
- Ярцева (ред.) 1977:** Ярцева, В. Н. (ред.). *Историко-типологическая морфология германских языков. Категория глагола*. Москва: Наука, 1977.

СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Въвежда се пословният семантично точен превод на богослужбни текстове (характерен за текстологията) като нова възможност за изследване на типологични и специфични граматични явления.
2. Обединяват се най-високото достижение на класическата научна парадигма *системологията* с актуалното направление *синергетика* от постнекласическата научна парадигма.
3. Езиковите системи на староанглийски и старобългарски са представени като комплексни саморазвиващи се системи. Аналитичните конструкции с глаголите *съм* и *имам* и *минало причастие* се интерпретират съобразно взаимодействията и влиянията на различни по време на възникване и обхват явления от основните съдържателни (активен, номинативен) и формални (флективен) езикови типове.
4. Висока информативност на текста – задълбочено познаване на теоретични достижения по проблема и откриване на нови връзки и отношения между съществуващите граматични явления и тяхното тълкуване.
5. Допълват се концепциите за типологията на перфекта, като се предлагат нови решения на спорни въпроси. Дефинира се инвариантното му значение.
6. Представена е логична и непротиворечива гледна точка. Тя проследява както универсалните, така и уникалните за всеки от разглежданите езици явления и процеси. Показва аналитичните глаголни структури като холистично обединение на устойчиви и променливи компоненти.
7. Откриват се нови перспективи за съпоставителни научни изследвания между староанглийски и старобългарски – едно малко разработено, но изключително плодотворно научно поле.
8. Изложената концепция е приложима в преподавателската практика и може да улесни възприемането от студентите на сложните явления синтетизъм и аналитизъм в езика.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Анастасова, М.** English -able/-ible Adjectives and Their Counterparts in Bulgarian. // *Научни трудове на Съюза на учените в България – Пловдив*. Серия А. Обществени науки, изкуство и култура, том IV. Пловдив, 2017, с. 8 – 13.
2. **Анастасова, М.** A Contrastive Analysis of the English Past Participle and the Bulgarian Past Passive Participle. // *Научни трудове*, том 55, кн. 1, сб. Б, 2017 – Филология. Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ – България. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2017, с. 136 – 146.
3. **Анастасова, М.** Глаголът *съм* в старобългарски и староанглийски език – лексикални и граматични особености. // *Славянски диалози*. Кн. 27. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2021, с. 65 – 82.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД.....	3
ГЛАГОЛИТЕ <i>СЪМ</i> И <i>ИМАМ</i>	5
Глаголът <i>съм</i>	5
<i>Глаголът съм в староанглийския език</i>	6
<i>Глаголът съм в старобългарския език</i>	7
Глаголът <i>имам</i>	8
<i>Глаголът имам в староанглийския език</i>	9
<i>Глаголът имам в старобългарския език</i>	10
Връзката между глаголите <i>съм</i> и <i>имам</i>	10
ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПРИЧАСТИЯТА	11
Миналото причастие в староанглийски език.....	12
Минали причастия в старобългарски език	13
<i>Минало страдателно причастие</i>	13
<i>Минало деятелно II причастие в старобългарски</i>	14
Минало причастие в староанглийски и еквивалентите му в старобългарски	15
АНАЛИТИЧНИ КОНСТРУКЦИИ <i>СЪМ</i> И <i>ИМАМ</i> + МИНАЛО ПРИЧАСТИЕ	15
<i>Bēon/wesan</i> + минало причастие при изразяване на (плюсквам)перфект ...	16
<i>Bēon/wesan</i> + минало причастие като пасивни форми	17
Бѣити + минало страдателно причастие	18
Бѣити + минало деятелно II причастие.....	19
<i>Habban</i> + минало причастие.....	21
Конструкции от типа <i>имам</i> + <i>минало страдателно причастие</i> в старобългарски и български.....	23
Аналитичните конструкции <i>съм</i> + <i>минало причастие</i> и <i>имам</i> + <i>минало причастие</i> в староанглийски и старобългарски.....	24
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	26
БИБЛИОГРАФИЯ НА ЦИТИРАНАТА В АВТОРЕФЕРАТА ЛИТЕРАТУРА	27
СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	30
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	31